
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II.

Eds. Rastislav Kožíak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 332 s.
ISBN 80-89027-20-2

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Kult sv. Jána Almužníka v Bratislave v 18. storočí

Ingrid Kušniráková

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: *Cult of St. John Eleemosynarius in Bratislava in 18th Century*. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos, 2006, p. 97-104.

The paper deals with the way of adoration of the relics of holy John Almsgiver (Joannes Eleemosynarius) in the Cathedral of holy Martin in Bratislava in the period after the year 1526 till the end of the 18th century. Archbishop of Esztergom built baroque chapel for the relics and found the brotherhood of the same name. In spite of his ambition the adoration of holy John became neither the part of a popular piety nor the piety of ecclesiastical elites in town.

KEYWORDS: History, Slovakia, Bratislava, St. John Eleemosynarius, Religious Cult

Politické, spoločenské a hospodárske zmeny v Uhorsku, ktoré priniesol novovek spolu s reformáciou a protitureckými vojnami, výrazne zasiahli i do spektra svätcov uctievaných katolíckou cirkvou a do spôsobu pestovania ich kultu. Úcta k svätým, na konci stredoveku oslabená, zostala na základe dekrétu Tridentského koncilu súčasťou náboženského života katolíckej cirkvi. Úctu k niektorým stredovekým svätým sa však už nepodarilo obnoviť, mnohých z nich nahradili noví svätci, nazývaní aj potridentskí alebo protireformační. Diferenciácia hospodárskeho a spoločenského života sa prejavila i v určitej „špecializácii“ svätých. Vytvorilo sa spojenie medzi vlastnou životnou skúsenosťou veriacich, ich vnútorným svetom a ideálmi, ktoré svätci predstavovali. Vzťah ku svätým sa stal intímnejší, bezprostrednejší a osobnejší. Svätci sa stali zosobnením ľudských snáh a skupinových záujmov, čo viedlo k veľkému počtu špeciálnych patronátov a nových foriem pobožností, ktoré mali upevniť vzťah medzi chránenými osobami či spoločenskými skupinami a daným svätcom.¹

Baroková úcta k svätým sa v Uhorsku formovala najmä pod vplyvom vienského dvora, uhorskej šľachty a katolíckej cirkvi. Cirkevné i spoločenské elity podporovali a propagovali predovšetkým úctu k Panne Márii, Eucharistii a Kristovmu krížu. Súčasťou zbožnosti vládnucej dynastie bola i úcta k zemskej patrónom jednotlivých krajín monarchie. Šľachta k rozvoju kultu svätých prispela najmä v 17. storočí, v nasledujúcom storočí preberala a podporovala formy zbož-

¹ Tüskés, G. - Knapp, É.: *Volksfrömmigkeit in Ungarn: Beiträge zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte*. Hrsg. D. Harmening. Dettelbach 1996, s. 98n.

nosti a kultu svätých, ktoré boli blízke viedenskému dvoru. Osobitne prispeli ku kultu svätých náboženskej rády, ktoré širili najmä úctu k vlastným rádovým svätcom. Františkáni pestovali kult Františka z Assisi a Antona Paduánskeho, ktorí boli blízki ľudovým vrstvám. Jezuiti širili najmä úctu k sv. Ignácovi a Františkovi Xaverskému, podporovali kult niektorých nových barokových svätcov (napr. Stanislava Kostku) a výrazne prispeli k vytvoreniu a rozšíreniu koncepcie Uhorska ako mariánskeho kráľovstva.²

Širšie spoločenské vrstvy, obyvateľstvo miest a roľníci uctievali v prvom rade svätcov, ktorí boli nejakým spôsobom spojení s ich bežnými životnými situáciami a problémami. Úcta k patrónom dobrej smrti (Michal, Rafael, Barbara), patrónom v chorobe (apoštol Ján, Kosmas a Damián), patrónom počasia (Urban, Medard, Donat) a patrónom dobytky (Leonard, Vendelín) bola síce rozšírená vo všetkých spoločenských vrstvách, ale blízka bola najmä remeselníkom a roľníkom. Silná úcta k patrónom dobytky a počasia je pochopiteľná vzhľadom na agrárny charakter krajiny. Napriec celým spoločenským spektrom bola rozšírená úcta k protimorovým svätcom.³

Kult svätcov, podporovaný viedenským dvorom, šľachtou a cirkevnými elitami, bol známy veriacim v celom Uhorsku a hoci s rôznou intenzitou, pestoval sa na území celej krajiny. Kult ostatných v Uhorsku známych svätcov sa pestoval a podporoval len na regionálnej úrovni. Do tejto početnej skupiny svätcov patrí i svätý Ján Almužník, ktorého ostatky boli od roku 1530 uchovávané v Dóme sv. Martina v Bratislave.

Svätý Ján Almužník patrí k menej známym svätcom rímsko-katolíckej cirkvi. Narodil sa okolo roku 560 na ostrove Cyprus v rodine vládneho úradníka. Úspešne nadviazal na kariéru svojho otca, ale po smrti manželky a detí rozdal svoj majetok chudobným a venoval sa službe Bohu. Chýr o jeho dobročinnosti sa dostal až na cisársky dvor a cisár Heraklios ho vymenoval do funkcie patriarchu v egyptskej Alexandrii. Vo funkcii biskupa sa venoval povzneseniu duchovenstva, zakladal nové kostoly, ale svoje hlavné poslanie naďalej videl v dobročinnosti. V čase obliehania Alexandrie musel mesto opustiť a na pozvanie cisára sa vybral do Konštantinopolu. Cestou sa zastavil na rodnom Cypre, kde v roku 619 (alebo 620) zomrel. Pochovali ho v Amathonte, neskôr preniesli jeho telesné ostatky do Konštantinopolu.

Telo svätca daroval turecký sultán uhorskému kráľovi Matejovi Korvínovi, ktorý ho uložil v kráľovskej kaplnke v Budíne. Po moháčskej katastrofe bolo telo spolu s mnohými inými cennosťami prenesené do Bratislavy na hrad a v roku 1530 ho Ferdinand I. daroval Bratislavskej kapitule. Telo bolo spolu s inými cennosťami dovezenými z Budína uložené v sakristii kostola a postupne upadlo do zabudnutia. V roku 1627 vykonal Peter Pázmany vizitáciu Dómu svätého Martina a v kostole našiel nedôstojne uložené a zabudnuté ostatky Jána Almužníka. Na vlastné náklady dal zhotoviť strieborný sarkofág, ktorý bol slávnostne uložený do mramorovej hrobky v južnej časti kostola. Arcibiskup založil aj fundáciu na večné svetlo pred hrobkou svätca. Hoci pramene uvádzajú, že arcibiskup mal v úmysle výraznejšie podporovať úctu k svätcovi, okolnosti a najmä skorá smrť mu v tom zabránili.⁴

² Tamže, s. 106.

³ Tamže, s. 107n.

⁴ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), Bratislavska kapitula, súkromný archív, Capsa T, fasc. 8. Bagin, A.: Ostatky svätého Jána Almužníka. In: Historická revue, 3, 1992, č. 3, s. 22-23.

Založiť tradíciu uctievania svätého Jána Almužníka sa o storočie neskôr pokúsil ostrihomský arcibiskup Imrich Eszterházy. Vľavo od hlavného oltára Dómu dal vybudovať kaplnku, ktorej výstavba bola ukončená v roku 1732. Výzdobou kaplnky poveril Geoga Rafaela Donnera, ktorý krátko predtým vstúpil do jeho služieb a presťahoval sa do Bratislavy. Donner vytvoril v kaplnke honosný vstupný portál lemovaný modrou drapériou s bohatými záhybmi, pozlátenými strapcami a zlátenými ornamentami. Kompozičným ťažiskom kaplnky sa stal baldachýnový oltár, na ktorom bol umiestnený dvojité sarkofág s ostatkami svätca.

Oltár kaplnky slávnostne vysvätil 17. 9. 1732 Imrich Eszterházy, arcibiskupov synovec, pomocný ostrihomský biskup a ostrihomský kanonik. Prenesenie ostatkov svätca do novopostavenej kaplnky bolo veľkolepou barokovou slávnosťou. Telo bolo 24. 10. uložené do renovovanej striebornej schránky a za prítomnosti arcibiskupa slávnostne odeté. Šaty boli ušité z červeného hodvábu a ozdobené zlatými strapcami, doplnky tvorila zlatá dalmatika a strieborný plášť. Zlaté cingulum so zlatým krížom založil osobne arcibiskup. Relikvia bola nasledujúce štyri dni vystavená na hlavnom oltári. Slávnostná procesia spojená s prenesením ostatkov do kaplnky sa uskutočnila 28. októbra, na sviatok sv. Šimona a Júdu. Rakvu niesli duchovní, nasledovali preláti, rehoľníci, kňazi a členovia novozaloženého bratstva sv. Jána Almužníka. Za nimi kráčala šľachta, podľa cechov zoradení remeselníci a ostatný ľud. Telo niesli cez celé mesto a procesia trvala od rána do druhej popoludní. Celá slávnosť sa konala za zvukov fanfár a bubnov, z hradu sa ozývali výstrely z diel, ktorým z cintorína kostola odpovedal zvuk mažiarov a výstrely z pušiek vojakov z pluku vojvodu Lotrinského.⁵

Arcibiskup zveril starostlivosť o relikviu i kaplnku kapucínom, ktorým odovzdal aj kľúč od schránky, v ktorej bolo telo uložené. Druhý kľúč sa nachádzal v jeho dome. Pri kaplnke založil konfraternitu pomenovanú po svätcovi, ktorej hlavným poslaním malo byť rozdeľovanie milodarov vyzbieraných do pokladničky umiestnenej pri kaplnke. Za predstaviteľov bratstva boli zvolení významní cirkevní hodnostári alebo poprední magnáti kráľovstva. Direktorom bratstva sa stal gvardián kapucínov. Obnova predstavenstva sa konala každoročne na sviatok svätého Jána Almužníka, mená novozvolených členov predstavenstva mal z kazateľnice vyhlasať kanonik – sekretár bratstva.⁶

Imrich Eszterházy zomrel 6. 12. 1745 a dňa 22. 2. 1746 bol za účasti mnohých biskupov, prelátov, kňazov a magnátov pochovaný v hrobke, ktorú si dal vybudovať pod kaplnkou. Skutočnosť, že arcibiskup zveril starostlivosť o ostatky svätca kapucínom, vyvolala nevôľu kapituly už počas jeho života, nakoľko sa kapitula na základe dekrétu Ferdinanda I. považovala za majiteľa relikvie a navyše rozhodnutím arcibiskupa získali kapucíni určité kompetencie v jej kostole. Krátko po smrti arcibiskupa prepošt kapituly Jozef Zbiško získal od kapucínov kľúč od sarkofágu a oni sa vzdali všetkých povinností, ktoré mali k telu sv. Jána Almužníka. Dôvodom rýchleho konania kapituly okrem uvedených kompetenčných a majetkových sporov bola pravdepodobne aj skutočnosť, že Imrich Eszterházy odkázal telu sv. Jána zlaté mince a drahými kameňmi vykladaný kríž, ktorý mu darovala Mária Terézia.⁷

⁵ SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa O, fasc. 4. Bagin, A.: c.d., s. 22-23. Bratislava Mateja Bela. Bratislava 1984, s. 55.

⁶ SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa T, fasc. 8.

⁷ Tamže.

Mince i kríž boli so súhlasom Štefana Nedeczského, generálneho vikára Ostrihomskej diecézy predané za 2 626 zlatých. Peniaze boli požičané na 6% úrok. Predajom dedičstva sa vytvoril fond na údržbu kaplnky a na financovanie pobožností spojených s pestovaním kultu svätého Jána Almužníka. Prepošt kapituly spolu s jej ostatnými členmi sa rozhodli, že ustanovia jedného kanonika, ktorý bude zodpovedný za kaplnku, jej kapitál i vedenie účtov. Ustanovený kanonik mal taktiež kontrolovať kapucínov, ktorí boli povinní dvakrát týždenne odslúžiť omšu v kaplnke a postarať sa o jej čistotu. Arcibiskup im ako protihodnotu za tieto služby zanechal 1 500 zlatých, ktoré požičal mestu a úroky z nich sa mali ako almužna vyplácať konventu kapucínov.⁸

Slávenie sviatku svätého Jána Almužníka získalo po vybudovaní kaplnky a prenesení ostatkov ustálenú podobu. Sviatok svätca sa v Dóme sv. Martina slávil slávnostným spôsobom rovnako ako všetky najvýznamnejšie sviatky cirkevného roka (Vianoce, Veľká noc, ...).⁹ Oslavy sviatku sa začali večerami o tretej hodine a po nich nasledovalo spievané litánie k Blahoslavenej Panne Márii. V deň sviatku bola o 8. hodine ráno kázeň a o 9. hod. sa konala slávnostná svätá omša. Popoludní sa konali večery a litánie tak ako v predošlý deň. Počas omše pristupovali členovia bratstva so zapálenou sviecou k prijímaniu a po prijatí Eucharistie vhadzovali svoje príspevky do pokladničky bratstva. V tento deň pokladník konfraternity zvykol rozdeľovať medzi chudobných 10 zlatých, ktoré v predošlý deň vybral z pokladničky za prítomnosti jedného kapucína. Počas oktávy sviatku odslúžil každý deň jeden kapucín o 8. hodine tichú omšu a o 9. hodine jeden z kanonikov slúžil spievanú omšu. Ten istý kanonik slúžil o 4. hodine popoludní litánie. Všetky omše a pobožnosti sa konali v kaplnke sv. Jána Almužníka. Na výročie uloženie tela do kaplnky (teda 28.10.) jeden z kapucínov odslúžil o 9. hodine omšu. Každý štvrtok a sobotu slúžili kapucíni v kaplnke omšu za živých a zosnulých členov bratstva.¹⁰

Kapitula začala kapitál kaplnky reálne spravovať v účtovnom roku 1748-1749, prvá časť zachovaných účtovných dokladov sa vzťahuje na obdobie rokov 1748-1768. Príjmy z kapitálu boli využívané najmä na zakúpenie bohoslužobných predmetov a rúch, na údržbu kaplnky a na platy pre hudobníkov a iné osoby, ktoré zabezpečovali slávnostný priebeh osláv sviatku svätca. Poverený správca z radov kanonikov nikdy neminul celý ročný príjem, takže kapitál kaplnky neustále vzrastal a z jeho výnosov bolo možné zabezpečiť pravidelnú údržbu a potrebné opravy. V roku 1761 sa z príjmov kaplnky po prvýkrát rozdelilo na sviatok svätca 8 zlatých chudobným osobám, v nasledujúcich rokoch celková hodnota rozdelených almužíen presiahla 10 zlatých, postupne dosiahla až 20 zlatých. Almužny sa rozdávali chudobným, ktorí sa aj napriek svojej biede hanbili žobrať a tým, ktorí na sviatok svätca pristúpili k svätému prijímaniu. Drobnú almužnu mohli dostať aj žobráci, ktorí pomohli pri údržbe kaplnky (napr. vyčistili okná kaplnky od trusu po vrabcoch, vyčistili svietniky, atď.).¹¹

Z obdobia rokov 1769-1780 sa účtovné doklady nezachovali, preto spôsob spravovania a využívania kapitálu kaplnky môžeme sledovať až od účtovného roku

⁸ Tamže.

⁹ SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa O, fasc. 4.

¹⁰ Tamže.

¹¹ SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa T, fasc. 4, 5.

1780-1781. V tomto roku mal kapitál kaplnky hodnotu 7 529 zlatých, teda oproti roku 1748 vzrástol takmer trojnásobne. V uvedenom roku sa uskutočnila rozsiahla rekonštrukcia kaplnky. Kaplnka dostala nové mramorové obloženie, zakúpili sa nové lavice a prestierania. Oproti predchádzajúcemu obdobiu výrazne vzrástla suma rozdelená chudobným. Žobrákom na cintoríne sa rozдалo 9 zlatých, hanblivým chudobným a chorým 12 zlatých a osobám, za ktoré niekto intervenoval sa rozдалo 58 zlatých. Celkovo dostali chudobní 79 zlatých. V nasledujúcich rokoch mala rozdelená suma rôznu hodnotu, najvyššia bola v roku 1783/1784, keď sa rozдалo až 100 zlatých. Z tejto sumy sa vždy približne 10 zlatých rozдалo žobrákom na cintoríne kostola, zvyšok sa rozdelil medzi iné odkázané osoby. Milodary predstavovali jednorázovú podporu v hodnote 40 – 50 grajciarov. Posledný účtovný doklad pochádza z roku 1786/1787, kapitula v roku 1787 odovzdala kapitál kaplnky Miestodržiteľskej rade, ktorá postupne preberala do svojej správy majetok všetkých fundácií v krajine.¹²

Konfraternita sv. Jána Almužníka sa v apríli 1763 stala dedičom Martina Zeilera. M. Zeiler de Woffenbach sa narodil v roku 1678, bol urodzeného pôvodu a hlásil sa k nemeckej národnosti. Ako 20-ročný sa stal vojakom a urobil významnú vojenskú kariéru v légii Václava Lichtensteina. V roku 1733, po 35 rokoch služby, musel kvôli problémom so zrakom vojenskú službu opustiť. Usadil sa v Bratislave, kde žil až do svojej smrti v roku 1763, posledných 13 rokov bol úplne slepý. Ťažký osud ho pravdepodobne urobil vnímavším k bolestiam druhých a krátko pred smrťou daroval celý svoj hnuťelný majetok (obligácie v hodnote 12 122 zlatých) Konfraternite sv. Jána Almužníka. Na dedičstvo si robila nároky i Vojenská dvorská komora a hoci kapitula spor vyhrala, kvôli zdĺhavému vyšetrovaniu mohla disponovať kapitálom až od 1. 11. 1766. Podľa vôle fundátora sa z výnosov kapitálu mali podporovať starí, nevládni a opustení ľudia katolíckeho vierovyznania. Fundácia mala pomôcť chudobným osobám riešiť ich ťažkú životnú situáciu. Z jej prostriedkov sa mohol kúpiť odev, ktorý bol nevyhnutný pri nástupe do služby, mestské práva pre remeselníka alebo náradie potrebné na rozbehnutie živnosti. Pre chorých sa mali zabezpečiť lieky, aby sa mohli vyliečiť a živiť sa prácou svojich rúk. Podporu z fundácie nemohli dostať tuláci, žobráci a všetci tí, ktorí svoju biedu len predstierali.¹³ V roku 1766 sa majetok fundácie rozrástol o ďalších 1000 zlatých, ktoré získala z testamentárneho odkazu zosnulého arcibiskupa Františka Barkóczyho.

Spravovaním kapitálu fundácie bol poverený jeden z kanonikov kapituly. Z obdobia rokov 1766-1771 sa zachovali súpisy podporených osôb, ktoré okrem mena uvádzajú i dôvod poskytnutia podpory. Pre potreby interpretácie týchto zoznamov som uvedené osoby rozdelila podľa pohlavia, pomer medzi mužmi a ženami bol v podstate vyrovnaný. Zo žien získali podporu najmä staré vdovy, vdovy s deťmi a správca fundácie mal veľké pochopenie aj pre opustené manželky. Zo zoznamov vyplýva, že opustenie rodiny bolo pre mužov pomerne častým spôsobom riešenia finančných alebo rodinných problémov. Mladé slobodné ženy boli podporované len výnimočne, najčastejším dôvodom bola choroba, pre ktorú si nemohli nájsť prácu. Muži, ktorí získali podporu z fundácie, boli najčastejšie nádenníci, murári, tesári a kočiši. Mnohí z nich nemohli pracovať kvôli starobe, pracovnému úrazu alebo dlhotrvajúcej chorobe. Pomerne často sa v zoznamoch vyskytujú aj kuchári,

¹² SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa T, fasc. 6.

¹³ SNA, Bratislavská kapitula, súkromný archív, Capsa T, fasc. 8.

mlynári, krajčíri, obuvníci a hudobníci. Krajčíri a obuvníci museli často zanechať svoje remeslo pre problémy so zrakom. Osobitnú skupinu obdarovaných tvorili bývalí štátni a mestskí úradníci, vojaci, osoby urodzeného pôvodu a ich manželky alebo vdovy. Podpora mohla byť udelená aj pracujúcim osobám, ak zo svojich príjmov nevedeli zabezpečiť živobytie pre svoje mnohopočetné rodiny. Podľa vôle fundátora mohli chudobné osoby získať z fundácie peniaze na odev pred nástupom do služby alebo príspevok na nákup náradia, aby mohli začať vykonávať remeslo. Deti chudobných rodičov alebo siroty mohli dostať peniaze na zaplatenie školného. Podporu dostali aj osoby postihnuté požiarom či záplavami, v niekoľkých prípadoch schválil správca fundácie aj príspevok na pohreb pre príbuzného či na náhrobný kríž pre zosnulé dieťa.¹⁴

Početná skupina osôb, bez ohľadu na pohlavie, získala milodar kvôli svojmu zdravotnému handicapu. K najčastejšie sa vyskytujúcim chorobám patrila slepota, hluchotou trpelo len malé percento obdarovaných. Významná časť podporených osôb mala problémy s končatinami. Veľmi často sa uvádzajú zlomeniny, ochrnutie po porážke, artritída a bližšie nešpecifikované problémy s dolnými končatinami, ktoré postihnutých obmedzovali v pohybe.

Výška milodarov bola rôzna a závisela predovšetkým od subjektívneho rozhodnutia správcu fundácie, ktorý zohľadnil sociálne postavenie žiadateľa a jeho potreby. Vo všeobecnosti platilo, že najvyššiu podporu dostali osoby urodzeného pôvodu alebo bývalí štátni úradníci, hoci toto tvrdenie má aj svoje výnimky. Podpory pre túto skupinu osôb mali hodnotu niekoľko zlatých, milodary pre ostatných žiadateľov zvyčajne nepresiahli 1 zlatý ročne. V zoznamoch sa nachádza niekoľko osôb s podporou, ktorá výrazne presahovala priemer. V tejto skupine osôb bol napríklad zranený sluha, kapitán vo výslužbe, mnohodesný advokát alebo vdova po úradníkovi Miestodržiteľskej rady. Dôvody, prečo sa im dostalo takejto výsady, pramene neuvádzajú a z dostupných údajov ich nemožno určiť.

Z uvedeného vyplýva otázka, do akej miery mohol milodar z fundácie pokryť životné náklady podporených osôb. Fundátor vo svojom testamente prikázal, aby jeho slúžka, ktorá sa o neho starala posledné roky života, dostávala z výnosov fundácie doživotnú rentu 12 zlatých ročne. Ak predpokladáme, že 12 zlatých malo pokryť životné náklady na živobytie tejto spoločenskej vrstvy, podpora z fundácie približne 1 zlatý mohla zlepšiť životné podmienky odkázaných osôb, ale nemohla ich ovplyvniť či zlepšiť zásadným spôsobom.

Ďalšia skupina zoznamov podporovaných osôb sa zachovala z obdobia rokov 1777-1781. Záznamy však obsahujú už len zoznamy osôb, neuvádza sa spoločenské postavenie obdarovaných alebo dôvod poskytnutia podpory. Prioritou fundácie sa stalo podporovanie žien, v zoznamoch je uvedený len nepatrný počet mužov. Väčšina žien dostávala z fundácie pravidelnú mesačnú rentu v hodnote 14-30 grajciarov, ktorá im umožnila pokryť významnú časť mesačných nákladov na živobytie. Záznamy sa končia účtovným rokom 1780/1781, keďže v nasledujúcom roku boli cirkevné bratstvá v Uhorsku zrušené a ich majetok sa stal súčasťou náboženského fondu. Súčasťou fondu sa stal i kapitál Zeilerovej a Barkóczyho fundácie, hoci konfraternita bola len ich správcou a nie majiteľom a ich výnosy sa nepoužívali na financovanie náboženských obradov, ale na charitatívne ciele.¹⁵

¹⁴ SNA, Bratislavská kapitula, Súkromný archív, Capsa T, fasc. 2,3,5.

¹⁵ SNA, Bratislavská kapitula, Súkromný archív, Capsa T, fasc. 6.

Konfraternita sv. Jána Almužníka nebola typickým barokovým náboženským bratstvom, keďže jeho poslaním nebolo len pestovanie náboženského kultu a príprava na smrť, ale dobročinnosť. Arcibiskup Imrich Eszterházy založil bratstvo s cieľom zbierať almužny a rozdeľovať ich odkázaným osobám a touto charitatívnou činnosťou šíriť úctu k svätcovi. Na pestovanie kultu svätca nenariadil žiadne pobožnosti typické pre ostatné náboženské bratstvá a nezanechal na tieto ciele ani fondáciu. Za dostatočné považoval slávnostné slávenie sviatku svätca a pravidelné omše za živých a mŕtvych členov bratstva. Po smrti arcibiskupa zanikla tradícia každoročnej obnovy vedenia bratstva, čo naznačuje, že jeho existencia a pôsobenie boli úzko zviazané s osobou zakladateľa. Bratstvo však úplne nezaniklo, jeho členovia sa naďalej zúčastňovali osláv sviatku svätca a zachovávali aj tradíciu darovania almužny v tento deň. Sväté omše za živých a mŕtvych členov bratstva sa pravdepodobne naďalej slávili najmä vďaka fondáciám arcibiskupa, ktorá kapucínov k tejto povinnosti zaväzovala a to bez ohľadu na existenciu či zánik bratstva.

Bratstvo v obmedzenej podobe pestovalo kult sv. Jána Almužníka aj po smrti arcibiskupa. Naznačujú to i záznamy v účtovných dokladoch o výdavkoch na tlač devočných obrázkov s pobožnosťami k svätcovi a jeho životopisov v priebehu rokov 1749-1764, v nasledujúcom období výdavky na podobné aktivity spojené so šírením úcty k svätcovi už nie sú uvedené. Tento fakt spolu so skutočnosťou, že od roku 1761 almužny pre chudobných od členov bratstva nahradili milodary z príjmov kaplnky naznačuje, že v prvej polovici 60. rokov 18. storočia bratstvo v podstate zaniklo. Formálne naďalej existovalo, spravovalo kapitál, ktorý mu zanechal M. Zeiler a F. Barkóczy a chudobným rozdeľovalo jeho výnosy. V skutočnosti však tieto aktivity vykonával poverený kanonik Bratislavskej kapituly. Kult svätého Jána Almužníka naďalej šírila a pestovala Bratislavská kapitula, ktorá prevzala na seba túto povinnosť spolu s darom arcibiskupa Esterházyho, ktorý testamentárne zanechal kaplnke a ostatkom sv. Jána.

V dôsledku politických a náboženských pomerov v meste i celej krajine sa úcta k svätému Jánovi Almužníkovi a jeho ostatkom napriek snahe P. Pázmanya a I. Eszterházyho nestala súčasťou ľudovej zbožnosti a ani zbožnosti cirkevných elít pôsobiacich v meste. Dôvodov bolo hneď niekoľko. Prenesenie ostatkov svätca (translatio) a s ním spojené oslavy a pobožnosti boli prvou a najdôležitejšou príležitosťou pre rozšírenie jeho kultu.¹⁶ Telo svätého Jána Almužníka bolo do Bratislavy prenesené v drevenej debni, v náhlivosti a zhone, bez akejkoľvek slávy a nádhery. Následne ho získala Bratislavská kapitula, ktorá sa zaviazala, že sa postará o jeho dôstojné uloženie. Doba však nebola vhodná na pestovanie a šírenie kultu dovtedy v meste neznámeho svätca a telo ostalo bez povšimnutia uložené v sakristii kostola nasledujúcich 100 rokov. Úcta k svätcovi sa nedostala do povedomia veriacich ani po slávnostnom prenesení ostatkov svätca do mauzólea, ktoré vybudoval P. Pázmany. Úctu k svätcovi osobitným spôsobom nepestovali a nešírili svetskí či rehoľní duchovní a spontánne sa nestala ani súčasťou ľudovej zbožnosti. V čase nastupujúcej protireformácie svetský klérus i náboženské rády preferovali v pastoračnej práci kult svätcov, ktorých mohli účinne použiť v boji o rekatolizáciu krajiny a ktorí boli blízki ľudovému vnímaniu viery. Postava svätého Jána Almužníka bola svojim životným príbehom blízka najmä biskupom, veriacim či ra-

¹⁶ Tüskés, G. - Knapp, É.: c.d., str. 47n.

dovým kňazom bola vzdialená a nemohli sa s ňou stotožniť ako s inými svätcami. Úcta k svätému Jánovi Almužníkovi výraznejšie zarezonovala medzi veriacimi len v čase morových epidémii v rokoch 1678-1679 a 1712-1713, keď sa v procesii po meste nosili aj jeho relikvie.¹⁷

Mgr. Ingrid Kušniráková, PhD., Historický ústav SAV,
Klemensova 19, Bratislava 813 64 (histkusn@savba.sk)

Summary

Cult of St. John Eleemosynarius in Bratislava in 18th Century

Ingrid Kušniráková

King Matthias Corvinus of Hungary obtained the relics of holy John the Almsgiver (Joannes Eleemosynarius, born in Cyprus in 560, bishop in Alexandria) from Constantinopol and donated it to royal chapel in Budin. The body was moved to Bratislava in 1526 and Ferdinand I. donated it Bratislava canonry in 1530. Archbishop Peter Pázmany carried out the visitation of cathedral of holy Martin in 1627 and found the unworthy saved and forgotten relics of the saint. Silver sarcophagus which was festively imposed into marble sepulchre in southern part of the cathedral was built in his own costs. Although the archbishop wanted to support the awe to saint, stronger circumstances and early death didnt allow him to.

The archbishop of Esztergom Imrich Eszterházy attempted to establish the tradition of adoration of holy John the Almsgiver one century later. He built a chapel on the left from the main altar of the cathedral, its construction was finished in 1732. The relics of holy John were festively imposed in chapel and the archbishop was also buried there. I. Eszterhazy founded the brotherhood of holy John the Almsgiver, its main goal was the distribution of alms to poor people. Money were collected in money-box in front of the chapel. The adoration of holy John the Almsgiver got fixed form after the reconstruction of chapel and removing of relics of the saint.

The archbishop Imrich Eszterházy legated the chapel valuables in amount 2 626 florenos. The canonry sold them and invested the money for interest. The interest was used for service and inovation of the chapel, salaries for musicians and another persons, who provided for celebration of saints-day. Part of chapels income started to be distributed among the poor people in 1761. In 1763 brotherhood became a heir of Martin Zeiler, who legated it 12 122 florenos. According to the will of the donor old, nerveless and ill people should have been supported from the income of the foundation. Archbishop of Esztergom František Barkóczy legated the foundation 1 000 florenos in 1766.

Awe to holy Joannes Eleemosynarius and to his relics became neither the part of the popular piety nor religiosness of the ecclesiastical elites in the town. The figure of holy John could have been close to bishops, but to the folk and common priest it was too far and they couldnt identify with him like with another saints. The awe to John the Almsgiver was stronger in the town only in the time of plague (1678-1679, 1712-1713).

¹⁷ Bagin, A.: c.d.: s. 23.